

D.T. Suzuki

Glavne odlike satorija

Daie je bio veliki zagovornik satorija, a jedna od njegovih omiljenih izreka bila je: "U zenu nema riječi; kad imate satori, imate sve." Otuda potječu njegovi jaki razlozi za nj, koji su proizašli, kako je to već bilo pokazano, iz njegovog vlastitog iskustva. Sve do tada, on je bio potpuno spreman da napiše raspravu protiv zena, u kojoj je namjeravao opovrći sve ono što su zenu pripisivali njegovi sljedbenici. Razgovor vođen s njegovim učiteljem Engom je, međutim, slomio svu njegovu dotadašnju odlučnost, čineći od njega jednog od najstrastvenijih zagovornika zen-iskustva. U nastavku ove studije o vježbi koan, bit će još mnogo prilika da spomenem Daiea. U međuvremenu bih želio nabrojiti neke od najistaknutijih značajki satorija, koje će nam kasnije pomoći da razumijemo ulogu koana u cjelokupnoj strukturi zena.

1. Iracionalnost [Irrationality]. Pod tim mislim da satori nije zaključak do kojeg se dolazi rasuđivanjem i da se on opire svakom intelektualnom određenju. Oni koji su ga iskusili uvijek su u nedoumici kako da ga smisleno i logički objasne. Kad god je uopće objašnjavan, bilo riječima ili gestama, njegov sadržaj u manjoj ili većoj mjeri pretrpi neko osakaćenje. Neupućeni stoga nisu u stanju da ga shvate uz pomoć onoga što je izvanjski vidljivo, dok pak oni koji su imali to iskustvo razlučuju ono što je u njemu nepatvoreno od onog što takvo nije. Iskustvo satorija je tako uvijek obilježeno iracionalnošću, neobjašnjivošću i neopisivošću.

Poslušajmo Daiea još jednom: "Ova stvar (tj. zen) je poput velikog ognja; kada mu se približiš, zasigurno će ti ispržiti lice. Ona je također i poput mača koji samo što nije izvučen iz korica; kada je jednom izvučen, netko će zasigurno izgubiti život. No ako ne odbaciš korice i ne pristupiš ognju, nisi ništa bolji od komada stijene ili drveta. Kad se to jednom dogodi, čovjek mora biti čvrstog i odvažnog duha."¹ Tu nema ničega što bi navodilo na sabrano rasuđivanje i smirenu metafizičku ili epistemološku analizu, ali ima nekog očajničkog htijenja da se prodre kroz nesavladivu prepreku, htijenja potaknutog nekom iracionalnom snagom što leži iza njega. Zato se i ishod također opire intelektualnom razmatranju ili opojmljavanju.

2. Intuitivni uvid [Intuitive Insight]. Da je spoznajni kvalitet prisutan u mističnim iskustvima, istaknuo je James u svojoj knjizi Različitosti religioznog iskustva [Varieties of Religious Experience], a to se odnosi

¹Daieva propovijed na zahtjev Ri Senkyoa.

i na zen-iskustvo poznato kao satori. Drugo ime za satori je kensho (chien-hsing), što znači "vidjeti suštinu ili Narav", a to jasno dokazuje da u satoriju ima "viđenja" ili "opažanja". Da je to viđenje sasvim drugačije kvalitete od onog što se obično označava kao znanje, ne treba posebno isticati. Eki se pripisuje ova izjava u vezi s njegovim satorijem kojeg je potvrdio sam Bodhidharma: "(Što se tiče mog satorija), on nije posvemašnje poništenje; on je najprimjerenije znanje; samo ono se ne može izraziti riječima." S tim u vezi Jinne je bio jasniji, jer on kaže da je "jedan znak chi (znanje) izvor svih tajni (myo)."²

Bez tog spoznajnog kvaliteta satori bi izgubio svu svoju prodornost, a ona je doista razlog satorija samog. Korisno je napomenuti da se znanje sadržano u satoriju odnosi na nešto opće, a u isto vrijeme na pojedinačni vid postojanja. Kada je prst podignut, to podizanje znači, sa stajališta satorija, mnogo više nego sam taj čin podizanja. Neki će ga nazvati simboličnim, ali satori ne ukazuje ni na što sebi onostrano, pošto je po sebi konačan. Satori je znanje pojedinačnog predmeta, a također i Stvarnosti koja je, ako tako mogu reći, u njegovoj pozadini.

3. Mjerodavnost [Authoritativeness]. Pod tim mislim da je znanje ostvareno satorijem konačno te da ga nikakva količina logičkog dokazivanja ne može pobiti. Pošto je izravno i osobno, dovoljno je samo sebi. Sve što logika tu može učiniti jest da ga objasni, da ga protumači u odnosu na ostale vrste znanja kojima su ispunjeni naši umovi. Satori je tako oblik opažanja, jedno unutrašnje opažanje, koje se zbiva u najunutarnijem dijelu svijesti. Otuda osjećaj mjerodavnosti, što znači konačnosti. Tako se obično kaže da je zen poput pijenja vode, jer jedino čovjek sam može znati da li je ona topla ili hladna. Kako zen-opažanje predstavlja granicu iskustva, ne mogu ga poreći neupućeni koji nemaju to iskustvo.

4. Potvrđivanje [Affirmation]. Ono što je mjerodavno i konačno nikada ne može biti negativno; jer negiranje je bez vrijednosti za naš život, ono nas ne vodi nikamo, ono nije snaga koja potiče niti ono pruža čovjeku prostor za odmor. Mada se iskustvo satorija ponekada izražava negativnim pojmovima, ono je u suštini potvrđan stav spram svih stvari što postoje; ono ih prihvaća kako dolaze bez obzira na njihovu moralnu vrijednost. Buddhisti to nazivaju ksanti, "strpljenje", ili, prikladnije, "prihvaćanje", to jest, prihvaćanje stvari u njihovom nadodnosnom [suprarelative] ili transcendentalnom vidu u kojemu je beskoristan dualizam bilo koje vrste.

²Shumitsu u Zen-učitelji i učenici. Myo je riječ koju je teško prevesti; ona često znači "izvršnost", "neodrediva suptilnost". U ovom slučaju myo je tajnoviti put na kojemu su stvari predočene tom krajnjem znanju.

Neki bi mogli reći da je ovo panteističko shvaćanje. Međutim, taj pojam ima određeno filozofsko značenje i ja ga ne bih želio vidjeti upotrebljenog u tom smislu. Ako ga se tako protumači, zen-iskustvo se izlaže beskrajnim nesporazumima i "kaljanjima". Daie u svom pismu Myosou piše: "Jedan drevni mudrac kaže da sâm Tao ne zahtijeva nikakvo posebno discipliniranje, samo ne dozvoli da on bude okaljan. Ja bih rekao: govoriti o umu ili naravi je kaljanje; govoriti o onom nedokučivom ili tajnovitom je kaljanje; vježbati meditaciju ili smirivanje je kaljanje; usmjeriti svoju pažnju ka njemu, razmišljati o njemu je kaljanje; pisati o njemu ovako s četkicom na papiru je posebno kaljanje. Pa što onda moramo učiniti da bismo se ispravno usmjerili i na pravi način ga se prihvatili? Dragocjeni vajra-mač je upravo ovdje i svrha mu je u tome da odsiječe glavu. Nemoj se baviti ljudskim pitanjima dobra i zla. Sve je zen baš tako kako jest i upravo ovdje se trebaš prihvatiti posla." Zen je Takvost - jedno uzvišeno potvrđivanje.

5. Osjećaj Onostranosti [Sense of the Beyond]. Terminologija se može razlikovati u različitim religijama, a u satoriju uvijek postoji ono što bismo mogli nazivati osjećajem Onostranosti. To iskustvo je doista moje vlastito, ali osjećam da je ono ukorijenjeno negdje drugdje. Ljuska posebičnosti, u koju je moja osobnost tako čvrsto zatvorena, rasprskava se u trenutku satorija. Nije nužno da se sjedinim s nekim bićem koje me nadilazi ili da budem upijen u njega, već da se moja posebičnost, koju nalazim tako skućenom i jasno odvojenom od drugih posebičnih postojanja, oslobodi tog stiješnjenog zahvata i istopi se u nešto neopisivo, u nešto sasvim drugačije od onoga na što sam navikao. Osjećaj koji slijedi je onaj potpunog rasterećenja ili potpunog poćinka -osjećaj da se konačno stiglo na odredište. "Stizanje kući i tiho odmaranje" je izraz kojeg obično koriste sljedbenici zena. Priča o rasipnom sinu iz Saddharmapundarika sutre³, u Vajrasamadhi sutri⁴, a također i u Novom zavjetu, ukazuje na isto osjećanje koje ćovjek ima u trenutku iskustva satorija.

Što se tiće psihologije satorija, osjećaj Onostranosti je sve što o njemu možemo reći. Nazvati ga Onostranim, Apsolutnim, Bogom ili Osobom znači ići dalje od iskustva samog i upustiti se u nekakvu teologiju ili metafiziku. Ćak i reći "Onostranost" znači reći premalo ili previše. Kada jedan zen-ućitelj kaže: "Nema ni komadića crijepa iznad moje glave, nema ni centimetra tla pod mojim nogama", taj

³*Saddharmapundarika sutra je jedna od najstarijih sutri mahayana-kanona i napisana je negdje oko 1.st.n.ere.

⁴*Vajrasamadhi sutra je također jedna od sutri mahayana-kanona na koju se često pozivaju zen-ućitelji.

izriječ se čini odgovarajućim. Na drugom mjestu nazvao sam to Nesvjesnim, mada je ta riječ psihologijski opterećena.

6. Neosobni ton [Impersonal Tone]. Možda je najizvrsniji vid zen-iskustva to što u njemu nema osobne note kao što se to može uočiti u mističnim iskustvima kršćanstva. U buddhističkom satoriju nema ni spomena o takvim osobnim i često seksualnim osjećajima i odnosima primjetnim u ovakvim pojmovima: ljubavni plam, čudesna odaja ljubavi u srcu, zagrljaj, ljubljeni, nevjesta, ženik, duhovni brak, Otac, Bog, Sin Božji, Dijete Božje, itd. Mogli bismo reći da su ti pojmovi tumačenja utemeljena na određenom misaonom sustavu i da doista nemaju ništa zajedničko sa tim iskustvom samim. Kako god bilo, slično kao u Indiji, u Kini i Japanu satori je ostao potpuno neosoban, ili radije visokointelektualan.

Da li je to tako zahvaljujući osebnom karakteru buddhističke filozofije? Da li sâmo to iskustvo poprima svoje obojenosti iz filozofije ili teologije? Ma kako bilo, nema sumnje da je usprkos nekim sličnostima s mističnim iskustvom kršćanstva, iskustvo zena naročito lišeno osobne ili ljudske obojenosti. Choben, visoki državni činovnik dinastije Sung, bio je laički učenik Hosena iz Chiang-shana. Jednog dana, nakon što je obavio svoje službene dužnosti, našao se kako u dokolici sjedi u svojoj službenoj sobi, kad sasvim iznenada udar groma prasnu na njegovo uho i on ostvari stanje satorija. Pjesma koju je tada spjevao opisuje jedan vid zen-iskustva:

Lišen misli, mirno sam sjedio za stolom u svojoj

službenoj sobi,

Sa svojim izvornim umom neuzburkanim, bistrim poput

vode;

Jedan iznenadni udar groma, vrata uma naglo se

otvoriše,

I gle, tu sjedi ovaj starac u svoj svojoj prostodušnosti.

Ovo je vjerojatno sav osobni ton koji se može naći u zen-iskustvu, i kakva je samo razlika između tog "starca u svoj svojoj prostodušnosti" i "Boga u svoj Njegovoj slavi", a da i ne govorimo o takvim osjećajima kao što je "nebeska slast Kristove ljubavi", itd! Kako je satori jalov, kako neromantičan u usporedbi s mističnim iskustvima kršćanstva!

Nije samo satori tako prozaičan i neslavan događaj, nego i okružje koje ga pobuđuje također izgleda neromantično i sasvim lišeno uzvišene osjećajnosti. Satori se doživljava u vezi s bilo kojim običnim događajem iz čovjekovog dnevnog života. On se ne javlja kao neka izuzetna pojava, kako je to

zabilježeno u mističnim knjigama kršćanstva. Netko vas zgrabi, ili vas ošamari, ili vam donese šalicu čaja, ili vam uputi neku najobičniju primjedbu, ili izrecitira odlomak iz neke sutre ili knjige pjesama, i kada je vaš um zreo za svoje prsnuće, smjesta dosežete satori. Tu nema romantičnih priča o ljubavnim doživljajima, nema glasa Duha Svetoga, nema obilja Božanske Milosti, nema nikakvih hvalospjeva. Tu ništa nije obojeno živim bojama, sve je sivo i krajnje nenametljivo i neprivačno.

7. Čuvstvo ushićenosti [Feeling of Exaltation]. Da to čuvstvo neizbježno prati satori, jest zbog činjenice što je on slamanje ograničenosti nametnute čovjeku kao jedinki, a to slamanje nije puki negativan događaj, već nešto sasvim pozitivno i prepuno smisla jer predstavlja jedno beskonačno širenje te jedinke. Prevladavajuće čuvstvo, mada ga nismo uvijek svjesni, koje obilježava sve djelatnosti naše svijesti, jest ono ograničenosti i ovisnosti, jer svijest sâma jest rezultat tih dviju sila koje se međusobno uvjetuju ili omeđuju. Nasuprot tome, satori se u svojoj biti sastoji u ukidanju oprečnosti među tim dvjema granicama u svakom mogućem smislu - a ta oprečnost je princip svijesti kao što je već spomenuto, dok se u satoriju radi o uvidu u Nesvjesno koje nadilazi tu oprečnost.

Kada je se čovjek jednom oslobodi, jasno je zašto se mora osjećati silno ushićenim. Lutajući izopćenik svuda zlostavljan, ne samo od drugih već i od samoga sebe, otkriva da je on posjednik sveg bogatstva i moći koju smrtnik uopće može dosegnuti na ovom svijetu - ako mu to ne može pružiti jako čuvstvo samouznošenja [self-glorification], što bi drugo moglo? Jedan zen-učitelj kaže: "Kada imaš satori, sposoban si otkriti raskošnu palaču izgrađenu od dragog kamenja na jednoj jedinoj vlati trave; no ako nemaš satori, ista ta raskošna palača zaklonjena je jednom običnom vlati trave."

Jedan drugi zen-učitelj, očigledno aludirajući na Avatamsaka sutru⁵, izjavljuje: "O redovnici, gledajte, gledajte! Jedna vrlo blagonaklona svjetlost povoljnog znamenja sja najsjajnijim blistavilom sveudilj ogromnog svemira tisuća svjetova [chiliacosm]⁶ otkrivajući pri tome sve zemlje, sve oceane, sve Sumere⁷, sva sunca i mjesece, sva neba, sva kopna - od kojih svaki broji stotine tisuća kotija⁸. O redovnici, zar ne vidite tu svjetlost?" No ipak, čuvstvo ushićenosti u zenu je prije jedno tiho čuvstvo

⁵Avatamsaka sutra je jedan od najvažnijih tekstova mahayana-buddhizma i temeljni tekst kineske sekte Hua-yen (Kegon u Japanu).

⁶Chiliacosm je neobična kovanica sastavljena od dvije grčke riječi: khilioi - tisuću i kosmos - red, svemir, svijet.

⁷Sumeru je drugo ime za Meru ili mitsku svetu planinu, kako u buddhizmu tako i u hinduizmu, koja predstavlja središte svijeta i stanirte bogova.

⁸Koti je oznaka za deset milijuna.

samozadovoljstva; ono se uopće ne pokazuje nakon što je minuo prvi blijesak. U zen svijesti nesvjesno se ne obznanjuje tako napadno.

8. Trenutačnost [Momentariness]. Satori čovjeku stiže iznenada i iskustvo je to jednog trenu. Zapravo, ako nije iznenadno, to nije satori. Ta iznenadnost (tun) jest ono što obilježava Enovu školu zena sve od njenog obznanjenja krajem sedmog stoljeća. Njegov protivnik Jinshu insistirao je na postepenom razvitku zen-svijesti. Enovi sljedbenici su se tako istakli kao čvrsti zagovornici nauka o iznenadnosti. Taj iznenadni doživljaj satorija u tom trenu otvara jedan posve nov vidik, a cjelokupno postojanje se potom vrednuje iz jednog sasvim novog ugla promatranja.

Preveo s engleskoga:

Domagoj Orlić